

6. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей : структура, динаміка, чинники розвитку. Монографія / О. І. Власова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 308 с.
7. Гаранян Н. Г. Концепция алекситимии / Н. Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова // Журнал социальной и клинической психиатрии. 2003. № 1. С. 128–145.
8. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект/ Д. Гоулман, пер. с англ. А. П. Исаевой. – М.: АСТ : АСТ Москва, Владимир : ВКТ, 2009. – 478 с.
9. Князев Г. Г. Адаптация русскоязычной версии «Опросника эмоционального интеллекта» К. Барчард / Г. Г. Князев, Л. Г. Митрофанова, О. М. Разумникова, К. Барчард // Психологический журнал. – 2012. № 4. - С. 112 – 120.
10. Кривцова С.В. Подросток на перекрестке эпох. – М.: Генезис, 1997 г. – 288 с.
11. Масгутова С. К. Основные проблемы подросткового возраста в контексте школьной психологической службы [Текст]: дис. канд. психол. наук/ Масгутова Светлана Кимовна. М.: 988. – 196 с.
12. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції. Монографія / Е.Л.Носенко, Н.В.Коврига. – Киев: Вища школа, 2003. -126с.
13. Реан А. А. Психология подростка : Полное руководство. – М., 2003. 432 с.
14. Чикер В. А. Психологическая диагностика организации и персонала. – СПб.: Речь, 2006. – С. 62 -84.
15. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції [Текст] / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига, Дніпропетровський національний ун-т. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.
16. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища [Текст] : дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / Дерев'янка Світлана Петрівна; Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2009. – 327 арк. : рис., табл.
17. Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям / Под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – С. 350. (24)
18. Matthews G. Emotional intelligence: Science and myth / G. Matthews, M. Zeidner, R. D. Roberts. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004. – 420с.
19. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence // Imagination, Cognition and Personality. 9. 1990. – P. 185-211. (50)

Отримано 15.02.2014 р.

УДК 159.9:128-026.45-053.63

Іванова О.В. °

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, аспірантка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті обґрунтовується актуальність дослідження розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці у зв'язку із смисложиттєвою кризою серед молодих українців. Аналіз психолого-педагогічних підходів до розвитку досліджуваного феномену засвідчує спільність думок різних вчених стосовно окресленого питання, яка полягає у баченні взаємозв'язку розвитку особистості юнака із його духовним становленням.

Ключові слова: особистість, юнацький вік, самовизначення, смисложиттєві орієнтації, сенс життя, розвиток, духовність

В статті обосновується актуальність дослідження розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці у зв'язку із смисложиттєвою кризою серед молодих українців. Аналіз психолого-педагогічних підходів до розвитку досліджуваного феномену засвідчує спільність думок різних вчених стосовно окресленого питання, яка полягає у баченні взаємозв'язку розвитку особистості юнака із його духовним становленням.

Ключевые слова: *личность, юношеский возраст, самоопределение, смысложизненные ориентации, смысл жизни, развитие, духовность*

The article substantiates the relevance of research the development of orientation in life senses in adolescence due to the crisis of meaning of life among Ukrainian youth.. Analysis of psychological and pedagogical approaches to the development of the phenomenon demonstrates the commonality of opinions of various scholars concerning issues outlined, which is the vision of the relationship of the individual young man with his spiritual formation.

Keywords: *personality, adolescence, self-determination, orientation in the meaning of life, meaning of life, development, spirituality*

Актуальність вивчення психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці зумовлена проблемою смисложиттєвої невизначеності багатьох представників юного покоління українців. Смисложиттєві орієнтації розглядаються нами як індивідуальна динамічна ієрархічна структура суб'єктивних цілей-цінностей людини, що визначають життєві сфери та вектори її діяльності, та які підпорядковані реалізації головного життєвого смислу і потреби людини – бути щасливою через неперервний процес самоактуалізації.

Факти незадовільної якості життя (як духовного, так і матеріального) ставлять вчених перед необхідністю приділяти більше уваги розвитку особистості саме в цьому віці, коли людина входить в доросле життя та стає самостійним членом суспільства. Тому ми вважаємо за доцільне розглянути найбільш прогресивні, на нашу думку, психолого-педагогічні підходи до розвитку досліджуваного феномену у працях І.Д. Беха, І.С. Булах, А.Ц. Гармаєва, Р.М. Грановської, І.С. Кона, С.Д. Максименка, Е.О. Помиткіна, С.О. Ставицької та В. Франкла. Аналіз цих підходів для майбутнього використання у нашому дослідженні становить **мету** даної статті.

В. Франкл, досліджуючи проблеми смислу життя й спостерігаючи динаміку людської долі в цьому контексті, прийшов до висновку, що прагнення та діяльність особистості завжди спрямовані на щось чи когось у зовнішньому світі. Ця спрямованість і становить істинний смисл буття людини, пошук й віднайдення якого є первинною спонукою та «дороговказом» її життя [11]. Ми погоджуємося з цією думкою автора про те, що людина є людиною тією мірою, якою здатна забути про себе та зосередитися на іншому. Тому дуже важливо попередити людину про небезпеку егоїстично-концентрованого лише на собі способу існування та скерувати її в суспільно-діяльнісному напрямі, вчасно викривши деструктивну суть хибних цінностей і смислів. Найбільш актуальним, на нашу думку, це завдання постає в період активного формування людської особистості, а саме – в юнацькому віці.

І.С. Кон характеризує юнацький вік як стрибкоподібний період відкриттів, під час яких перед юнаками також постає і найголовніше питання в житті людини – про смисл життя. Передує цьому відчуття незадоволення. У юнака воно виникає, перш за все, через неможливість, на перший погляд, поєднати теперішні бажання, цілі та діяльність з віддаленою перспективою, неможливість поєднати власні «хочу» і «мушу» [6]. Інакше кажучи, нездатність знайти баланс між бажаннями, потребами в теперішньому та вимогами й обов'язками задля досягнення більш віддалених цілей в майбутньому призводить до виникнення кризового психологічного стану. Цей стан небезпечний перспективою

«застрявання» юнака в екзистенційному вакуумі та частковою або повною бездіяльністю. Тому ми вважаємо необхідним врахувати застереження І.С. Кона при розробці авторської психолого-педагогічної програми з розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків. А саме: зробити акцент на здійсненні переоцінки цінностей, переосмисленні смислів в руслі розвитку здатності до рефлексії та самоаналізу через активну взаємодію із зовнішнім світом, тобто – діяльність. Врахування даних аспектів, дозволяє передбачити в результаті реалізації нашої програми активізацію розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків, збільшення результативності їхньої діяльності в різних життєвих сферах та зростання відчуття задоволення власним життям.

Р.М. Грановська характеризує юність як період зростання внутрішньої самостійності, емоційної урівноваженості та устремління в майбутнє, чого не було раніше, в підліткову віці. Водночас, при таких змінах, притаманна юнакові схильність загострювати увагу на неспівпадінні реальності з власними ідеалами, уявленнями та очікуваннями приймає форму негативізму, що заважає адекватному розумінню соціальної дійсності. Необхідність самовизначення (головна задача юнацького віку) також порушує відчуття гармонії в душі юнака, оскільки прийняття ряду важливих виборів передбачає відмову від інших приємних для нього справ у житті [5]. Вважаємо, що перебуваючи у породженому самообмеженням стані внутрішньої напруженості, юнакові може бути не під силу відповісти на постійно зростаючі вимоги, які висуває суспільство. За таких умов юнакам вкрай важко самостійно усвідомити важливість проблеми власного сенсу життя, так само, як і взяти на себе відповідальність за нього. Тому ми погоджуємося з рекомендаціями вченої, згідно з якими необхідно максимально активно й вчасно підтримати юнака в його прагненні до самостійного та дорослого життя.

Священник, педагог та психолог А.Ц. Гармаєв розглядає розвиток особистості в умовах, коли домінантні тенденції людської поведінки мають егоїстичне забарвлення, заважаючи реалізації істинних душевних спонукань. В юнацькому віці він виділяє важливу «точку» - 19 років, коли відбувається набуття нових смислів на фоні руйнування та відмови від старих. В цей період юній людині необхідно мати достатньо душевних сил, яких часто бракує через порушення побудови стосунків з близькими й значимими людьми в минулому. Особливо сильно, зазначає А.Ц. Гармаєв, на відсутність потрібних юнаку сил впливає відсутність або ж нестача потрібного душевного спокою, турботи й тепла ще у період свого утробного життя в материнському лоні. Тому, для того, щоб працювати зі сферою стосунків людини (із самою собою, іншими та світом), на думку вченого, психолог–педагог повинен володіти знанням природи їхнього підсвідомого механізму. Розгадка таємниці цього механізму є, на думку автора, головною задачею дієвої педагогіки, а також, як ми вважаємо, психології [4].

А. Гармаєв зауважує, що «Я» людини – це різнорівнева структура. Вона завжди проявляється у дії Волі, що знаходиться поза рівнями людського «Я». Така дія відбувається або за імпульсом Совісті, або за імпульсом Его-ядра. Це детермінує природу й характер вчинку людини на зовнішньому рівні. Саме у проявах Его чи Совісті криються смисли життя людини та її поведінки, вважає автор. Вчений звертає увагу на те, що Психологія моральності у будь-якій поведінці виділяє зовнішню дію та дію внутрішню. Остання означає те, що

людина робить насправді, і становить собою дію смисла. Вона, в свою чергу, спричинена впливом Совісті або впливом Его [4]. Таким чином, на нашу думку, робота з розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці повинна бути спрямована, з одного боку, на усвідомлення юнаками внутрішньої, істинної дії. З іншого боку, вона має бути орієнтована на усвідомлення необхідності визнання того факту, що для повної самореалізації у власній Совісті потрібно взяти повноту відповідальності за здійснення усього вищесказаного у житті та реалізувати це, адже Совість скеровує діяльність людини у реальний, конкретний вчинок [4].

І.Д. Бех розглядає розвиток особистості у зв'язку з духовним виміром її життя. «Духовна якість життя – одна з його основних ознак, безпосередньо пов'язана з тими цінностями, на які особистість орієнтується, контактуючи з навколишнім світом і утверджуючи себе в ньому» [1, с. 188]. В руслі сказаного вчений акцентує увагу на сучасній невизначеності смислоціннісних орієнтирів юнаків [2] та наголошує на значенні морально-ціннісного педагогічного впливу на молоду особистість.

Згідно із психолого-педагогічним підходом до становлення особистості І.Д. Беха, приходимо до висновку, що розвиток смисложиттєвих орієнтацій неможливий без духовної напруженості суб'єкта, котру забезпечує свідомий вольовий процес. Для того, щоб свідомий вольовий процес став характерним для юної особистості, необхідне вольове зусилля, морально-духовна дія – як перший крок до «виникнення у суб'єкта стану духовної напруженості» [2, с. 22]. Саме це, згідно концепції І.Д. Беха, визначає, на нашу думку, головну лінію роботи психолога-педагога з юнаками в руслі розвитку їхніх смисложиттєвих орієнтацій. Дотримуючись її та працюючи з вольовою сферою юнаків через рефлексію й усвідомлення, ми вважаємо, що результатом формуючого впливу на особистість юнака має стати процес саморозвитку смисложиттєвих орієнтацій як внутрішня потреба і морально-духовна самостійна діяльність, що свідчитиме про свідоме прийняття закономірностей духовної напруженості та осмислене бажання реалізовувати у своєму житті морально-духовні цінності та ідеали [2].

На нашу думку, актуалізуючи й стимулюючи розвиток смисложиттєвих орієнтацій у юнаків шляхом психолого-педагогічного впливу, потрібно дотримуватися принципу балансу свідомого й несвідомого. У дослідника генези розвитку особистості С.Д. Максименка він звучить наступним чином: «Баланс усвідомлення провідних цінностей та смислів, і неусвідомлюваних переживань-рухів,...визначає нормальність і продуктивність шляху» [7, с.135]. Реалізація даного принципу в нашій авторській програмі становить одне з ґрунтовних завдань по сприянню реалізації внутрішньої «нужди» особистості конкретного юнака оптимальним й природним (сродним) для нього шляхом в суспільному середовищі. Проте, вважаємо за необхідне зауважити, що водночас неусвідомлені, витіснені травматичні переживання порушують гармонійний життєвий баланс особистості, заважаючи їй йти своїм істинним шляхом і реалізовувати внутрішні «нужду» та смисл. Доки цей деструктивний емоційний елемент психічного досвіду не буде усвідомлений, він буде «керувати» свідомістю людини, не даючи їй можливості вийти із замкнутого кола проблем і протиріч, зумовлених витісненою травмуючою ситуацією. Тому баланс свідомого

й несвідомого безумовно необхідний, за умови розуміння, яке саме несвідоме може таким і залишатися.

І.С.Булах, досліджуючи проблематику розвитку юнацької особистості, обґрунтовує моральну самосвідомість людини як головну засаду особистісного зростання у період дорослішання [3]. Вчена наводить таке визначення моральної свідомості: «Моральна свідомість – це специфічна форма духовної культури, яка спирається на загальноживані моральні норми та цінності, ідеали та принципи, поняття добра й зла, совісті й гідності, справедливості й відповідальності. Таке визначення сутності поняття моральної свідомості дає змогу вважати її не тільки засадою особистісного дорослішання юнака, а й засадою розвитку його смисложиттєвих орієнтацій в руслі зазначеного процесу. Адже всі перераховані дослідницею структурні елементи моральної свідомості (норми та цінності, ідеали та принципи і т.д.) уможливають усвідомлення та прийняття юнаком моральних оцінок, згідно з якими він планує своє життя, вибудовує ієрархію цілей та пріоритетів, а також контролює відповідну власну діяльність. Це свідчить про виникнення в структурі свідомості юнака моральної самосвідомості. Ознакою її виникнення є набуття юною людиною здатності контролю та спрямування власних вчинків згідно із узгодженими між собою особистими потребами й вимогами суспільства. Таким чином, ми схильні вважати моральну самосвідомість не тільки засадою розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, що водночас регулює цей процес, але й індикатором зазначеного розвитку.

Дотримуючись засад особистісно орієнтованого підходу, І.С. Булах зазначає доцільність здійснення психологічних впливів на моральну самосвідомість як базову складову особистості. [3]. Отже, аналізуючи підхід вченої до розвитку особистості юнака, приходимо до висновку, що здійснення психолого-педагогічного впливу на формування моральної самосвідомості у юнаків є невід'ємною умовою розвитку їхніх смисложиттєвих орієнтацій та духовного розвитку загалом, який не можна «пускати на самотік», а необхідно вчасно актуалізувати, спрямувати та підтримати.

Розробляючи психолого-педагогічну модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків, вважаємо за необхідне врахувати підхід щодо духовного розвитку особистості в юнацькому віці С.О. Ставицької. Згідно з ним духовний розвиток особистості відбувається поетапно. Тому в системі освіти повинні бути чітко визначені головні напрями розвитку духовності вихованців. У руслі цього вчена наголошує на значенні (починаючи з раннього юнацького віку) перенесення пріоритетної уваги школою та батьками з навчальної діяльності (набуття знань) на «виховання як цілеспрямований розвиток особистості, її моральної і духовної сфери, зокрема, духовної самосвідомості як цілісної інтегративної індивідуальної сутності людини» [10, с.470].

Ще один важливий аспект концепції С.О. Ставицької полягає в орієнтації юнаків на активну позицію стосовно власного розвитку. Він передбачає задіяння, активізацію самосвідомості для самовизначення та актуалізації власного потенціалу, що має, на нашу думку, прямо пропорційний зв'язок з процесом розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці. Адже саме в юнацькому віці проблема формування смисложиттєвих й ціннісних орієнтацій набуває особливого значення. Воно полягає у синзетивності періоду юнацтва такого рівня

розвитку смисло-ціннісної системи життєвих орієнтацій, який визначає спрямованість особистості юнака та відповідну соціальну позицію. [10].

Дослідник психології духовного розвитку особистості Е.О. Помиткін основним напрямом розкриття людського потенціалу вважає шлях особистісного самовдосконалення саме через духовний розвиток. Останній передбачає, на думку вченого, усвідомлення людиною єдності Всесвіту, її прагнення до гармонійного життя згідно з високими ідеалами Істини, Краси та Добра [9]. «Відсутність ідеалів, неусвідомленість смислів і невизначеність цінностей можуть скоріше зруйнувати суспільство, ніж будь-який зовнішній ворог» [8, с.275]. Ця думка автора підкреслює суспільне значення завдання розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнаків, що є невід'ємною частиною духовного сходження людини.

Е.О. Помиткін ставить акценти, на які слід звернути увагу, розробляючи «психолого-педагогічну технологію духовного зростання молоді» [9, с.131] й зокрема – технологію розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків. Перш за все, потрібно усвідомлювати рівень духовності в соціумі, вважає вчений. «Високий статус особистісного і, зокрема, духовного розвитку є показником психологічного здоров'я нації, свідчення високих моральних якостей громадян у суспільстві. Навпаки, наявність «подвійної моралі» призводить до формування у молоді цинічного ставлення до здобутків батьків і людства в цілому, до відсутності мотивації духовного розвитку» [9, с.131]. Е.О. Помиткін також вважає необхідним при розробці психолого-педагогічної програми враховувати інтереси юнаків, наявність авторитетів і соціальних лідерів. Інформація про них може стати корисною для мотивації молодих людей до особистісного зростання. І, врешті, особливої уваги потребує особистість педагога (психолога) та рівень його духовності. Вони мають важливе значення під час взаємодії з юнацькою аудиторією. Для неї наставник повинен бути взірцем хоча б тих якостей, цінностей та ідеалів, котрі формує, розвиває та передає [9].

Отже, розроблена Е.О. Помиткіним авторська психолого-педагогічна система, що спрямована на «активізацію та підтримку духовного зростання молоді» [9, с.131], передбачає розуміння природніх функцій й потреб конкретного вікового періоду (рання та пізня юність), можливих засобів їх задоволення, а також усвідомлення наслідків їхнього ігнорування. Ці головні положення авторської психолого-педагогічної системи духовного розвитку молоді Е.О. Помиткіна ми будемо враховувати при розробці авторської психолого-педагогічної програми з розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці.

Висновки: Здійснений аналіз психолого-педагогічних підходів до розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці дозволяє підсумувати, що думки розглянутих нами вчених із зазначеного питання мають багато спільного. Усі дослідники розвитку особистості, зокрема – в юнацькому віці, так чи інакше розглядають цей процес як поступальний рух по висхідній, що безпосередньо пов'язаний з духовним становленням особистості, яке неможливе без усвідомлення відповідальності за власне життя й розуміння власної ролі в стосунках із зовнішнім світом. Головні положення й принципи розглянутих в статті психолого-педагогічних підходів будуть враховані нами у подальшому дослідженні психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці, а зокрема – при розробці авторської психолого-педагогічної програми з розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д.Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Бех І.Д. Духовна безпечність – напруженість у вихованні та розвитку особистості// Становлення особистості: Зб. наук. праць/ І.Д. Бех. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. – С. 18-24.
3. Булах І.С. , Алексєєва Ю.А. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка: Нвчально-методичний посібник/ І.С. Булах, Ю.А. Алексєєва. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 72 с.
4. Гармаев А.Ц. Нравственная психология и педагогика/ свящ. А.Ц.Гармаев. – Иваново: Изд-во газ. «Свет Православия», 1999. – 132 с.
5. Грановская Р.М. Элементы практической психологии/ Р.М. Грановская. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988 – 560с.
6. Кон И.С. В поисках себя/ И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості/ С.Д. Максименко. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
8. Помиткін Е.О. Ідеї соборності особистості у філософсько-психологічній спадщині// Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. праць/ Е.О. Помиткін. – Київ-Вінниця:ДОВ «Вінниця», 2008. – С. 274-281.
9. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е. О. Помиткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
10. Ставицька С.О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці: монографія / С.О. Ставицька. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 727 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл, - М.:Прогресс, 1990. -372с.

Отримано 01.03.2014 р.

УДК 159.99

Модестова Т.В. °

Київський міжнародний університет, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри пед. майстерності КиМУ

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ АСПЕКТИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглянуті вербальні та невербальні засоби комунікації у сучасному контексті. Визначено актуальні цілі комунікації. З'ясовано особливості мови як багатофункціонального інструменту спілкування. Розглянуто типи та функції невербальної комунікації. Визначено можливості підвищення ефективності спілкування.

Ключові слова: міжособистісне спілкування, вербальні засоби, невербальні засоби, цілі комунікації, спільна діяльність

В статье рассмотрены вербальные и невербальные средства коммуникации в современном контексте. Определены актуальные цели общения. Выявлены особенности языка как многофункционального инструмента общения. Рассмотрены типы и функции невербальной коммуникации. Определены возможности повышения эффективности общения.

Ключевые слова: Общение, вербальное общение, невербальное общение, цели коммуникации, совместная деятельность

Verbal and non-verbal interpersonal communication types are considered in the article. The updated objectives have been formulated according to the current context. Language has been